

حوزه یادگیری قرآن و معارف اسلامی در برنامه درسی ملی

بهنام شاددل

رویکرد برنامه درسی ملی در حوزه مربوطه خودشان آشنا کنیم.

اشاره

برنامه درسی ملی سندی است که نقشه کلان تربیت و چارچوب نظام برنامه‌ریزی درسی کشور را به منظور تحقق اهداف تربیت در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران را تعیین و تبیین می‌کند. این نقشه همه اجزای برنامه‌ها، نوسازی و بازسازی برنامه‌های درسی و تربیتی مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت در نظام جمهوری اسلامی و قانونمند شدن امور برنامه‌ریزی درسی را وحدت می‌بخشد.

حوزه یادگیری قرآن و معارف اسلامی

دین اسلام راه هدایت انسان‌ها به سوی کمال و رستگاری است که از جانب خدای متعال بر پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌و آله و سلم) نازل شده و شامل اعتقادات، اخلاق، احکام و کلیه نظاماتی است که انسان‌ها برای رسیدن به مقصد متعالی خود بدان نیاز دارند. منابع اخذ معارف اسلامی، قرآن کریم، سنت و سیره پیامبر گرامی اسلام و جانشینان معصوم آن بزرگوار (صلوات‌الله‌علیهم) و عقل است. آموزش‌های مترتب بر این حوزه در برنامه درسی ملی شامل سه حوزه محتوایی «قرآن کریم، معارف اسلامی، و عربی» می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، حوزه یادگیری، حوزه قرآن و معارف اسلامی، برنامه درسی ملی

مقدمه

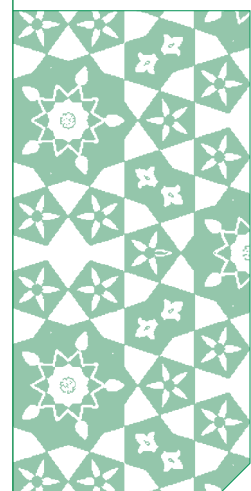
در برنامه درسی ملی یازده حوزه یادگیری پیش‌بینی شده است که در واقع موارد یادگیری آن‌ها ضروری است. حوزه‌های یادگیری بستر اصلی تحقق فرایند تعلیم و تربیت به منظور دستیابی به اهداف برنامه درسی ملی هستند. هر یک از حوزه‌های یادگیری گستره و محدوده دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها، و ارزش‌های مرتبط با یادگیری متربیان را توصیف می‌کند. این حوزه‌ها حدود محتوایی، روش‌ها و فرایندها، و عناصر کلیدی یادگیری را روشن می‌سازند. در این نوشته بنا داریم دبیران محترم قرآن، معارف اسلامی و عربی را با

ضرورت و کارکرد حوزه

مهم‌ترین هدف تشکیل نظام اسلامی به‌طور اعم و نظام آموزشی به‌طور اخص، تربیت دینی، به معنای عمیق و گسترده آن، است. دین مقدس اسلام برنامه جامع تربیتی انسان برای عبودیت و تقرب الی‌الله است. تعمیق معرفت و ایمان متربیان به اعتقادات، اخلاق و احکام الهی که همان معرفت و ایمان به دین اسلام است، مهم‌ترین رسالت تعلیم و تربیت در نظام اسلامی است. حوزه یادگیری قرآن و معارف اسلامی بستری برای تقویت اندیشه، ایمان و عمل دینی و برنامه‌ریزی برای دستیابی به معرفت نسبت به برنامه جامع تربیتی انسان است تا به متربیان، میزانی از

آشنایی با زبان عربی به میزانی که دانش آموز را در درک معنای آیات قرآن کریم و کلام معصومان علیهم السلام کمک کند و در تقویت زبان فارسی او مؤثر باشد

آگاهی دربارهٔ اسلام بدهد که بتوانند براساس آن زندگی فردی و اجتماعی خود را بر محور بندگی خدا سامان بدهند. همچنین، فرد را توانمند سازد که به گونه‌های فعال، جامعه را به سوی آرمان‌های اسلامی سوق دهد و در برابر آسیب‌های اعتقادی، اخلاقی، فرهنگی و سیاسی/اجتماعی، ایستادگی و مقاومت کند. و در نهایت، به او این توانایی را بدهد که در آینده، در تربیت فرزندان خود، موفق و در تعالی جامعه مشارکت مؤثر داشته باشد.

قرآن کریم منبع وحی الهی و منبع اصلی اعتقادات، اخلاق و احکام است. توانایی خواندن همراه با درک معنا، تدبیر در قرآن و انس با آن، دریچهٔ ورود هر فرد مسلمان به دریای معارف اسلامی است. از این رو، از صدر اسلام تاکنون، در جامعهٔ اسلامی، تعلیم کتاب الهی از جایگاه منحصربه‌فردی برخوردار بوده است. به تبع آن، یادگیری زبان عربی به‌عنوان زبان قرآن، اهمیت خاصی داشته است. آموزش این زبان کمک می‌کند فرد بتواند به‌طور مستقیم با کتاب الهی خود ارتباط برقرار کند، آن را بفهمد و از رهنمودهای آن بهره‌برد. همچنین، بتواند از معارف اهل بیت علیهم السلام و فرهنگ غنی اسلام استفاده کند.

قلمرو حوزه

حوزهٔ یادگیری قرآن و معارف اسلامی بخشی از رسالت یاد شده را در مجموعهٔ برنامه‌های درسی بر عهده دارد که شامل سه حوزهٔ محتوایی آموزش قرآن کریم، معارف اسلامی و آموزش عربی است. حد یادگیری در این درس‌ها به شرح زیر است:

۱. آموزش قرآن کریم: محدودهٔ این آموزش کسب مهارت‌های لازم برای دستیابی به سواد قرآنی و بهره‌مندی مستمر و دائمی از کتاب خدا و شامل توانایی‌های زیر است:

الف) توانایی خواندن صحیح و روان قرآن کریم؛
ب) توانایی درک معنای عبارات ساده و پر کاربرد قرآن کریم؛

ج) توانایی نسبی تدبیر در آیات قرآن کریم، به منظور درک ساده و اولیهٔ دقایق و ظرائف مفاهیم آیات، بدون آموزش تخصصی علوم قرآنی؛

د) انس مستمر و دائمی با قرآن کریم، به نحوی که متریبان اهل خواندن و تفکر در قرآن باشند و آن را لازمهٔ تربیت دینی و اعتلای هویت الهی خویش بدانند.

۲. معارف اسلامی: محدودهٔ این آموزش شناخت دین به‌عنوان راهنمای عمل و برنامهٔ زندگی است، طوری که متریبان براساس آن برنامه‌ریزی و عمل کنند. این معارف شامل سه بخش است:

الف) اعتقادات، در حد شناخت عقلانی اصلی‌ترین موضوعات اعتقادی شامل توحید، معاد، نبوت و امامت، ولایت فقیه، نظام خلقت و مسائل مبتلا به آن‌ها؛ البته بدون طرح جزئیات تخصصی هر موضوع؛

ب) اخلاق، در حد شناخت مسائل و موضوعات اصلی اخلاقی و التزام به آن که در تکوین شخصیت انسان نقش محوری دارند، با توجه به مسئله‌ها و چالش‌های اخلاقی روز؛

ج) احکام، در حدی که هر فرد مکلف در زندگی معمول فردی و اجتماعی خود بدان نیاز دارد و در صورت بی‌اطلاعی از آن‌ها در انجام وظایف شرعی دچار مشکل می‌شود.

آموزش معارف اسلامی با بهره‌گرفتن از قرآن کریم و سیرهٔ معصومان بزرگوار انجام می‌شود. همچنین، دستیابی متریبان به آگاهی و نگرش جامع و کارآمد نسبت به مبانی و چارچوب‌های محوری اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) و توانمندی مطالعه و پژوهش دینی برای ارتقای سطح معرفت و ایمان دینی خود و آموزش شعائر و مراسم اسلامی که لازمهٔ تعمیق معارف اسلامی و پایبندی به آن‌هاست، همواره مورد نظر خواهد بود.

۳. عربی: آشنایی با زبان عربی به میزانی که دانش آموز را در درک معنای آیات قرآن کریم و کلام معصومان علیهم السلام کمک کند و در تقویت زبان فارسی او مؤثر باشد.

محتوای این سه حوزه ارتباط وثیقی با یکدیگر دارند و برنامه‌ریزی آن‌ها باید هماهنگ و مرتبط با هم صورت گیرد. همچنین لازم است هر سه حوزه از اهداف، محتوا و روش‌های مشترک و نیز مطالب تکمیل و تأییدکنندهٔ همدیگر استفادهٔ مطلوب به عمل آورند.

نتایج یادگیری متریبان در حوزهٔ قرآن و معارف اسلامی در پایان دوره‌های تحصیلی عبارت‌اند از:
e دینداری و عمل به وظایف دینی مبتنی بر ایمان، توأم با معرفت و شناخت؛

e احساس خرسندی و رضایت از هویت اسلامی خود و علاقه و تلاش برای حفظ آن؛
e تلاش برای رشد شعائر و فرهنگ دینی جامعه در شرایط متفاوت اجتماعی؛

e احساس مسئولیت نسبت به نظام اسلامی و مشارکت برای پیشرفت نظام جمهوری اسلامی و اقتدار و سربلندی آن در جهان.

این حوزه در دورهٔ متوسطه یک رشته با سطح نیمه‌تخصصی دارد که با عنوان علوم و معارف اسلامی مطرح می‌شود. کسانی که وارد این رشته می‌شوند، آمادهٔ ورود به دوره‌های عالی در حوزهٔ علمی و دانشگاه‌ها می‌شوند یا نیازهای اولیهٔ جامعه را در این زمینه برآورده می‌سازند. شایان ذکر است، عنوان‌های درس‌ها و موضوعات

زیرمجموعه این حوزه یادگیری از میان عنوان‌ها و موضوعات کنونی و عنوانی‌هایی از قبیل اخلاق، آشنایی با عرفان اسلامی، نهج البلاغه، مطالعات تطبیقی ادیان، قرآن پژوهی، نقد فرقه‌های نوپدید، برحسب دوره تحصیلی، تفاوت‌های فردی متریبان از جمله جنسیت، تفاوت‌های محیطی، در راهنمای برنامه درسی این حوزه انتخاب و تعیین می‌شود.

جهت‌گیری‌های کلی در سازمان‌دهی محتوا و آموزش حوزه:

فرایند اصلی در عمل اختیاری و آگاهانه انسان که باید در معارف اسلامی مورد نظر باشد، فرایند شناخت فکورانه، ایمان آگاهانه و عمل ارادی است. عملی ارزشمند است که حاصل ایمان به دین باشد؛ ایمانی که بر معرفت و شناخت و حاصل تفکر و تعقل فرد مبتنی باشد. لذا در این حوزه، استدلال منطقی، جدال احسن، مطالعه، موعظه و تذکر، و تأمل با خویش جایگاه ویژه‌ای دارد و حاصل آن ارتقای ایمان و عمل صالح است.

برخی اصول مورد تأکید در حوزه یادگیری قرآن و معارف اسلامی به شرح زیرند:

۱. محور قرار گرفتن قرآن کریم، سنت، سیره و معارف معصومان علیهم‌السلام در ابعاد و سطوح گوناگون برنامه‌ریزی؛
۲. ترسیم سیمای معقول و زیبای دین و ارائه تصویری همه‌جانبه از آن، به طوری که ابعاد فردی و اجتماعی، مادی و معنوی و دنیوی و اخروی انسان را پاسخ‌گو باشد و هیچ بخشی از حیات انسانی را فروگذار نکند؛
۳. تأکید بر گفتمان دینی حاکم بر انقلاب اسلامی که در اندیشه‌های امام خمینی (ره)، معمار بزرگ نظام اسلامی، و رهبر معظم انقلاب تبلور یافته است؛
۴. پرورش روحیه تفکر و تعقل در متریبان؛
۵. استفاده از زمینه‌های فطری و روحیه حقیقت‌طلبی متریبان، همراه با توجه به نیازهای روز ایشان.

سازمان‌دهی محتوای این حوزه در دوره ابتدایی تا حد امکان به صورت تلفیقی است. در دوره اول متوسطه سه درس آموزش قرآن، عربی و تعلیم و تربیت دینی به صورت مجزا و هماهنگ و در دوره دوم متوسطه، جز در رشته علوم و معارف اسلامی، درس‌های قرآن و تعلیم و تربیت دینی به صورت تلفیقی و درس عربی به صورت مجزا ارائه می‌شود. رشته علوم و معارف اسلامی نیز در حوزه معارف اسلامی درس‌های اختصاصی دارد.

نسبت حوزه با یادگیری‌های مشترک و سایر حوزه‌های یادگیری:

ایمان مبتنی بر تفکر، اساس اعمال دینی است و هیچ عمل دینی بی حضور این دو معنا و مفهوم

ندارد. تفکر، مطالعه و پژوهش اساس معرفت دینی را تشکیل می‌دهند. بسیاری از مهارت‌ها و ارزش‌های مشترک حوزه‌های یادگیری ذاتا دینی‌اند. رعایت ارزش‌های اخلاقی حاصل ایمان مبتنی بر تفکر است و ایمان مبتنی بر تفکر، کارکرد اصلی این حوزه به شمار می‌آید. مهارت‌های فناوری و محاسباتی هم ابزاری هستند در خدمت یادگیری مطلوب و هم در خدمت تبلیغ و اشاعه معارف و ارزش‌های اسلامی.

خودپایایی، خودپالایی و خودسازی، و کار و تلاش و مجاهدت در عرصه‌های ارتباط با خلق و خلقت، در ذیل ارتباط با خداوند متعال، و نگاه مسئولانه به این عرصه‌ها حاصل ایمان و معرفت است که به تربیت متریبان فعال و خدمت‌گذار جامعه اسلامی منتهی می‌شود.

همه حوزه‌های یادگیری در خدمت هدف غایی تربیت قرار دارند و معارف اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) به مثابه متغیر اصلی است که سایر حوزه‌ها نسبت خود را با آن تنظیم می‌کنند. آموزه‌های دینی مشوق و چراغ راهنمای متریبان در کسب و ارتقا و ارزشمند دانستن و به کارگیری علم در حوزه‌های گوناگون است. تعلیم و تعلم در راستای درک عمیق تر نظام آفرینش و زمینه رشد و تعالی فرد و جامعه برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی، خود عملی دینی و کاری مقدس شمرده می‌شود. جهت‌دهی به کار و فناوری متناسب با اهداف زندگی دینی و فرهنگ اسلامی در حوزه کار و فناوری مورد تأکید است.

حوزه تفکر و حکمت در متن دین قرار دارد و لازمه دینداری است. مبانی، اصول، شیوه‌ها، اشارات، ملاحظات قرآن کریم، و سنت و سیره معصومان علیهم‌السلام، مبنای تفکر و حکمت است.

آداب و مهارت‌های زندگی جزئی از دین و از آن تفکیک‌ناپذیر، و مبانی، اصول و شیوه‌های آموزش آن متخذ از آموزه‌ها و توصیه‌های اسلامی‌اند. در حوزه سلامت و تربیت‌بدنی نیز، در مورد صحت بدن و حفظ بهداشت تأکیدهای بسیاری در آموزه‌های دینی شده است.

فرهنگ در تعامل با دین و دینداری شکل می‌گیرد. هنر، زبان و ادبیات فارسی از حوزه معارف دینی نضج‌یافته و محمل آموزه‌های دینی بوده و هستند و نقش بسزایی در نشر دین دارند. زبان عربی وجه مشترک این حوزه و حوزه زبان و ادبیات فارسی است؛ ارتباط مناسب این دو حوزه در زمینه آموزش معنای لغات، صرف و نحو، و امور بلاغی می‌تواند به تعمیق یادگیری قرائت و درک قرآن کریم و زبان فارسی منجر شود. مبانی اسلامی در تدوین و ارائه نظریه‌ها، مبانی، اصول، روش‌ها، آثار و ویژگی‌های موضوعات حوزه یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی نقش بسزایی دارند.

آداب و مهارت‌های زندگی جزئی از دین و از آن تفکیک‌ناپذیر، و مبانی، اصول و شیوه‌های آموزش آن متخذ از آموزه‌ها و توصیه‌های اسلامی‌اند. در حوزه سلامت و تربیت‌بدنی نیز، در مورد صحت بدن و حفظ بهداشت تأکیدهای بسیاری در آموزه‌های دینی شده است

